

Néhány gondolat a „Társadalomtudományok — vidéken” című vitaindító tanulmányhoz

A vitaindító tanulmány nem csak ellenkezést vár, hanem kiegészítést, továbbgondolást, hozzájárulást az igazság megismeréséhez és a javaslatokhoz. A vitaindító és az első két válasz is lényegében egy csapáson megy, ha részletekben eltérő véleménynek is hangot ad. Bakos István helyzetfelmérésével nincs mit vitatkozni, ezek tények, minden valószínűség szerint lelkiismeretes adatgyűjtés eredménye. Az elriasztó és szomorú kép értelmezésének részleteivel, javaslataival nem értek már minden ponton egyet, de mégsem ezt tartom fontosnak. Az adott lehetőség ugyan igen szűk, mégis szeretném ennek az elszomorító képnek kialakulását, okát felkutatni, felmutatni. A vidéki társadalomtudomány elmaradottsága, nehézségei nem vizsgálhatók csak önmagukban: ez a baj egy sokkal nagyobb betegségnek csak része, egyik megnyilvánulása, tünete. E fő bajnak a neve: az ország népének lakhely szerinti megkülönböztetése, rangsorolása, részesedése anyagi és szellemi javakból, lehetőségekből. A fővárosnak a vidék mostohatestvére.

Az ország lakosságának szemében, közfelfogásában a fővárosban élni, dolgozni nem csak rang, hanem előnyös is minden tekintetben. Ez is tény kérdése, vitathatatlan. Az ezzel szemben hangoztatott nosztalgikus véleményt senki sem veszi komolyan: vidéki csend, nyugalom, mennyivel jobb ott...

Ha az ország legkisebb, a fővárostól legtávolabb eső kis falu, vagy tanyaközpont — nevezzük el Kisfaludnak, az értéke egy koordináta x és y tengelyén egyaránt o , vagyis az origóban van, akkor mindkét tengelyen vett 100-as érték metszéspontjába rajzolhatjuk a főváros jelét. Az X tengelyen mérnénk az egyes települések elvileg a lélekszám alapján megállapított rangját, az Y tengelyen pedig az előnyök és lehetőségek mértékét jeleznénk, melyben az egyén (tehát nem a település) részesül lakhelyétől függően, úgy a nullapont és a 100:100-zal jelölt főváros között helyezhető el az ország összes települése, egyenes függvényszerűsége mentén. Az egész magyar társadalom által előállított anyagi javak és művelődési lehetőségek egészéből, ha egy fővárosi lakosra 100 egységnyi jut, 100 egységnyivel részesül — részesülhet, ha él vele, akkor Kisfalud lakójának egy egész egységnyi sem jut ebből. Mert Kisfaludon már nincs iskola, — „bekörzetesítették”, nincs tanács, összevonták, nincs önálló tsz, sem üzemegység, sem állami gazdaság — mert „fuzionáltak”, nincs orvos, pap, patika, óvoda, talán üzlet, italbolt sem, nincs művelődési ház, rendőrőrs, nincs egyetlen értelmiségi vagy középiskolát végzett ember. Legfeljebb egy autóbuszmegálló, ahol a falu dolgozó és tanuló lakói felszállnak és elutaznak, ki a mezőgazdasági, ki az erdőgazdasági, ki a gyári vagy hivatali munkahelyére, ki pedig az iskolába. A munkájával megteremtett értékből alig többet mint a munkabérét kapja vissza, de az ő erejéből, teljesítményéből épül a szomszéd, tanácsos faluban a járda, az iskola, a park, az új óvoda, benne van verítéke a régió központjában rendezett nyári színházban és a fővárosban megnyitott új hídban, hangversenyben, kiállításban is. Ahhoz, hogy ezekhez, az elvileg az egész népet szolgáló létesítményekhez, rendezvényekhez eljusson, hogy ezeket élvezze, tetemes többletkiadásra, áldozatra van szüksége. Ennek a kegyetlen rendnek a lényegét mindenki érzi, tapasztalja, tudja, ha nem is képes megfogalmazni. Ezt a rendet ilyen formában és mértékben is szükségesnek és elkerülhetetlennek kiáltják ki a közgazdászok és közigazgatás-szervezők, „tárgyilagoss” és számokkal alátámasztott, számítógépekkel megcifrázott tanulmányokkal, és ennek megfelelően építik tovább. Ehhez alkalmazkodnak az egészségügy, az oktatás, a sport és nem tudom még miféle szervezetek és szervezők

és végrehajtották. És Kisfalud nem csak egy van, nagyon sok van, és sok a Nagyob-bacska Falud, a Középfalu, a Kisváros, a Nagyváros, és ezekben él még ma is az egész ország négyötöde.

Senki sem csodálkozhat azon, hogy ezen, a Kisfaludtól Budapestre vezető vona-lon látja a többség felemelkedésének, érvényesülésének, önkifejezésének, önkimé-lése fokozásának, művelődésének eszményi útját, s annyit valósít meg belőle, amennyit tud. Még egy regionális nagyközpont egyeteméről Budapestre kerülni is rang, s ha a múltban a vidéki egyetemek néhány neves professzora és kutatógárdája révén iskolát, sajátos nevet is szerezhettek, ma a „fejek”-et felszívja Budapest, mielőtt még valami új kialakulhatna. De Pestre igyekszik a professzoron kívül a kiváló középiskolai tanár, a tervezőmérnök, a festőművész, az író és színész is, önbecsülése jeleként minden „fej Pestre gravitál”.

A szűkebb szakmában elérhető magasabb rang, hely és lehetőség mellett sok más is vonzza a szakembereket Pestre. Elsősorban a szakmabeli és közel eső szak-mai vita, tapasztalatcsere, a rokon tudományok könnyebb felmérése, a külföldi kap-csolatok teremtésének összehasonlíthatatlanul nagyobb lehetősége, akár külföldiek-kel való megbeszélés, akár kiutazás formájában. A külföldiek Pestre érkeznek és keresnek partnert, és a vidéki kutató kiutazását is csak Pesten döntik el, osztják ki és intézik. Ezenkívül vonzó a főváros kulturális lehetősége: a színháztól a film-múzeumig, a csak ott látható műsorokig. De Pesten nagyobb a választék könyvben, ingben, cipőben, még zöldségben is! Az összes vidéki nagyváros együttesen sem tud annyit nyújtani, mint a főváros, talán még a negyedét sem annak, ami Budapest-en van. És a vonzó okok és körülményeken túl vannak még az innen taszítók. Első-sorban az adminisztráció, a helyi közigazgatás merevsége, mely az említett függ-vényvonal mentén visszafelé haladva egyre személyesebb jellegűvé válik, egyre kisebb képességű és végzettségű emberek kezében van a döntés joga, egyre zártabb ismeretségi körben intéződik minden és az elintézésre egyre kevesebb lehetőség van föllebezni, egyre magányosabban marad az, akiben több van, mint a kényel-mes élet vágya. Kisfalud már a magyar ugaron van...

Miért lenne ez másként a társadalomtudományok területén? Két ellenvetés lehetséges csak a fentebb elmondottakra: az egyik az, hogy a centralizáció világ-jelenség és nem most kezdődött. Ez is tény, és erre csakugyan csak egy válasz van: s ez is kérdés: de ennyire és így, mint nálunk? Mert senki sem mondhatja, hogy ez a folyamat s főként megvalósulása, teljesen spontán, befolyásolhatatlan. Felsorolhat-nám azokat az adminisztratív intézkedéseket, melyek előmozdították. A tisztelt köz-gazdászok korrekt számításaiból kimaradt azonban egy talán nem elhanyagolható tényező, az ember, aki családja után szűkebb pátriájáért tudja hozni a legtöbb áldozatot és aki szereti, szeretné ha saját hazája lenne az. Akit ettől elidegenítettek, azt már semmi sem fogja meg a határon, az országhatáron sem.

A másik ellenvetés azokra az intézkedésekre hivatkozhat, melyekkel jószándékú decentralizációra törekedtünk. Ez elsősorban még csak a fővárosi üzemeket érin-tette, a tudományos életben tett hasonló lépések alig többek, mint a látszat keltése, annyira függnek-lógnak a budapesti köldökzsinóron, annyira csonkák, hiányosak, önálló életnélküliek. Tevékenységük formális, csak évenként rendezett egy-két kon-ferenciára hivatkozhatunk.

A második ellenvetéshez tartozna még az azokra való hivatkozás, akik „nevek” és mégis vidéken élnek, éltek. Erre pedig azt válaszolom: milyen kevesen vannak, milyen elhagyottak, és nagy részük szükségből csinált erényt; savanyú lett a szőlő. Ilttagadtak, megtört becsvággyal Kisfalud és Nagyfalu közt, Nagyfalu és Város közt, Város és Budapest közt. Köztük vannak a társadalomtudomány művelői is.

De hát a társadalomtudományi kutatások vidéken? A társadalomtudományok feladata a társadalmi valóság feltárása, leírása, nem utolsósorban a javítás, gyógyí-tás reményében. A társadalomtudomány is olyan erő, mely felhasználható a társa-dalom előtt álló célok megvalósítására. Ha az előttünk álló Kisfalud—Budapest feszültség ilyen nagy, ilyen tragikus mértékű baj, akkor nem utolsósorban a tár-

sadalomtudományoknak lesz feladata, hogy erejét e feszültség enyhítésére, az egész országot átfogó, bénító görcs feloldására, a földtől, falutól, tájtól, szűkebb és tágasabb emberi közösségektől való elidegenedés enyhítésére használja fel.

A társadalmi valóság kíméletlen feltárásával.

A helyi, szűkebb hazához tartozó történeti tudat és felelősség felébresztésével, a tudományra, önismeretre szomjas emberi tudat táplálásával, a szépre, művészetekre vágyó és megérteni kívánó lélek kielégítésére, helyben, otthon, a szűkebb hazában.

A hazai társadalmi valóság — csak a lélekszámot véve alapul, területről nem is szólva, négyötöd részben még mindig vidék! Ezért a társadalomtudományi kutatások súlypontját több területen is át kellene helyezni a kutatás tárgya közelébe, a kutatás tárgyára. (Történeti, helytörténeti, művelődéstörténeti, néprajzi, szociológiai stb. kutatások!) Maga a kutatás, a széles rétegeket bevonó kutatás és művelődési munka önmaga már eredmény, tudatot, felelősségvállalást teremtő erő. Ne azon mérjük le a vidéki levéltár, könyvtár vagy múzeum munkájának színvonalát, hogy az mennyire tudja tálni rendszerezett anyagát a Budapestről leérkező nagy tudós keze alá! E gyűjteményeknek éppen az a főfeladata, hogy gyűjteményüket gyarapítva mozgósítsák a társadalmat, hogy kialakítsák a ma még alig létező regionális, táji történelemtanítást és vele a táji történeti tudatot, ezzel az érzelmi és tudati kötődést és elkötelezettséget a szűkebb közösséghez. Mert az elidegenedés, ez a hazátlanság országos méretű, akár az ingázásra, az átköltözésre, akár az elvágásra vagy az országhagyás külső jeleire figyeljünk. Hiszem, hogy a vidéki kutatások színvonalától és hatásától is függ az ország jövője.

Nem részletkérdés, ami még idekiváncozik kiegészítésül a Bakos István által rajzolt képhez: a társadalomtudományi kutatások támaszpontjai szerinte is az egyetemek, felsőoktatási intézmények lennének. Éppen ezért ki kell tekintenünk akkor az oktatás, a közoktatás ügyére is. Bár Kisfaludon már nincs iskola, csak Nagyfaluban, de az oktatás függvénygörbéje is hasonlóan emelkedik onnan már Budapest felé. A tanintézetek színvonalán túl vonatkozik ez arra is, természetesen fordított arányban, mekkora többletáldozatba kerül egy kisfaludi gyermeknek eljutni az egyetemig. És ott, ahol a tanítókat és tanárokat képezik — ha a tárgyi tudáson túl nem tudnak adni hivatásérzetet és rangot annak, aki a legkisebb Kisfaludba indul, olyan igazi nevelőnek, mint amilyenek a régen emlegetett Mesterek voltak néhány évtizeddel ezelőtt, és ha őket nem vonják be a társadalomtudományi kutatásokba, őket, akik benne élnek; ha a vidéki, a kisfaludi tanítónak nem lesz lehetősége arra, hogy tudományt is csináljon — ha akar —, együttműködve a vidéki tudományos támaszpontok közösségével — úgy, mint a múlt századi akadémikusok, levelezők, vidéki tanárok, papok, jegyzők, földesurak és polgárok is lehettek —, homokra épül minden jól tervezett társadalomtudomány-szervezési reform.